

Meje represije na področju gospodarskih deliktov*

Dr. Peter Kobe, profesor pravne fakultete, Ljubljana

I.

1. V okviru glavne teme tega posvetovanja ima tema »Meje represije pri gospodarskih deliktih«, pač nekatere posebne razsežnosti kratkoročne in dolgoročne narave, ki bi jih po eni strani lahko preprosto izrazili z vprašanjem »kako tudi s sredstvi kazenskega prava ustrezneje kot doslej odgovoriti na nekatere škodljive pojave v gospodarstvu«, po drugi strani pa tudi »kako postopno razvijati kazensko pravo, da bo, znanstveno utemeljeno, čedalje bolj spleteno vdelano v mehanizem družbe, ki gradi samoupravni socializem in tako postajalo, kakor se to lahko sliši protislovno, tudi sredstvo za osvobajanje človeka«.

Čeprav je bila problematika gospodarskih deliktov že dostikrat obravnavana tudi v zadnjem času, v vsem jugoslovanskem merilu v strokovnih krogih ali pred družbenopolitičnimi predstavniškimi telesi in političnimi forumi in enako v republiških ali pokrajinskih okvirih (kot so posvetovanja jug. društva za kazensko pravo in kriminologijo na Bledu in v Subotici, v letih 1969 in 1970, seji zbora narodov in družbenopolitičnega zbora zvezne skupščine 26. 6. 1973, če omenimo samo te,¹ so tu ostala odprta še številna vprašanja. Predvsem s teoretičnega stališča je še vedno odprto vprašanje, kateri pojavi v naši družbi so po svojih posebnostih takšni, da zaslužijo in narekujejo poimenovanje »gospodarski delikti« in s tem tudi posebno obravnavanje in pozornost. Tudi ta prispevek bo znovičen poskus pomagati pri iskanju odgovora na postavljena vprašanja, pri čemer pa nas bolj priteguje dolgoročnejša plat, ker le-ta varuje pred nevarnostjo pragmatizma in prakticizma, ki se vsiljujeta pri kratkoročnih rešitvah.

Kakor se sicer mora družba, organizirana kot država prehodnega obdobja, v marsičem ravnati tudi po buržoaznem pravu,² je po svoji programski zasnovanosti vendarle usmerjena v premagovanje nasprotij, ki so objektivni spremljevalec njenega razvoja, z utrjevanjem in razvi-

* Za tisk prirejen in dopolnjen koreferat za XII. letno posvetovanje Jug. društva za kazensko pravo in kriminologijo, Pulj 1973.

¹ Glej v seznamu uporabljene literature navedeno gradivo (v nadaljevanju gradivo pod I. 1—5): Sklepi o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti, Ur. l. SFRJ, 37/73-460.

² E. Kardelj, str. 17 in 64, J. Djordjević, Odgovornost i samoupravljanje, Gradivo, str. 18.

janjem takšnih družbenogospodarskih razmerij, ki lahko v prihodnosti spodkopljejo korenine družbi škodljivih pojavov v gospodarstvu.

II.

2. Vsakdanja resnica je, da je gospodarsko hudodelništvo pojav, ki spremlja vsako količkanje razvito družbo; ta se mora seveda braniti, ker gre za napade na njena temeljna gospodarska razmerja. Takšna obramba v njeni posebni kazenskopravni obliki se vzdržuje skozi vso dosedanja zgodovino človeške družbe, seveda tako, da se tudi ta oblika spreminja. Spreminja pa se tako, da se čedalje bolj zmanjšujejo spontanost in z njo povezane implikacije; v ospredje sili na spoznavanju pojava temelječa politika in praksa družbenega odzivanja na družbeni razvoj moteče pojave, vsaj glede splošne usmerjenosti; ob takšni splošni liniji pa se krajevno in časovno različno uveljavlja tudi regresija; izraža se v iracionalnosti in drugih podobnih neobvladanih silnicah. Te so lahko sad danega trenutka, so pa tudi dediščina miselnosti, preteklosti, kot je to drastično izrazil Marks: »Izročila vseh mrtvih rodov pritiskajo kot mora na možgane živih.«³

Tako seveda ni nič čudnega, če gospodarsko hudodelništvo dobiva tako rekoč univerzalni pomen zlasti po drugi svetovni vojni. Z njim se ukvarja poročilo generalnega sekretarja OZN,⁴ z njim se spoprijemajo v svojih okvirih države z različnimi gospodarsko-političnimi ureditvami, to vprašanje je na dnevnom redu narodnih in mednarodnih strokovnih srečanj (npr. v zadnjem času — 1972 — mednarodni kriminološki kongres v Bruslju, IX. konferenca direktorjev kriminoloških inštitutov, Strasbourg 1971);⁵ razglablja se o njegovi resnični razsežnosti in škodljivosti glede na upravičeno poudarjano nespoznatost (temna polja), pa tudi s socioloških, socialnopsiholoških in etičnih plati. Spremljati vse, kar se o tem pojavu govori in piše po svetu,

³ M. Sindjić, Stručna odgovornost u samoupravljanju (principijelno metodološki aspekti), (Gradivo I. 3) str. 339.

⁴ Poročilo generalnega sekretarja OZN, JRKK 1973, str. 11—13, 25.

⁵ Glej Gradivo II, posebej sestavek Henri-D. Bosly, Les frontières de la repression pénale en droit économique, Rev., str. 137—174 in Versele, Legal aspects of the perception of deviance and criminality, publikacija, Collected Studies (Gradivo II¹, str. 131, 157).

je praktično nemogoče, toda tisto, kar je bilo poročevalcu o tej temi na voljo, dovoljuje sklep, da je tudi tu še kako potrebna mednarodna primerjava in menjava mnenj.

III.

3. Današnji trenutek jugoslovanske resničnosti pa še posebno utemeljuje znova obravnavanje iste teme, čeprav bi to pomenilo, kakor v glasbi, preigravanje iste teme »da capo al fine«. Tudi to namreč dovoljuje, da z današnjega trenutka pregledamo, ali je treba pri tem preigravanju kako pasažo bolj, drugo manj poudariti, ali jo preoblikovati, dopolniti, ali kaj izpustiti, ali pa morda oblikovati novo variacijo na isto temo. Takšna metoda se mi še posebno vsiljuje kot enemu izmed poročevalcev na posvetovanju na Bledu. Seveda bo treba pri tem upoštevati dejstvo, da se je po blejskem posvetovanju že marsikaj spremenilo in da smo pred sorazmerno nakopičenostjo sprememb v družbenopolitičnem in gospodarski ureditvi, ki jih bodo izrazile nova zvezna in republiške ustave ter pokrajinska ustavna zakona. Čeprav pomenijo te spremembe v gospodarskem območju nadaljevanje gospodarske reforme iz leta 1965, je treba upoštevati dejstvo, da je šla ta reforma v zadnjih letih skozi kritične stopnje; nova spoznanja so spremljale tudi zmote o tem, s kakšnimi gospodarskimi ukrepi premagovati objektivne (v domačih in mednarodnih, svetovnih razsežnostih) in subjektivno povzročene gospodarske težave. Nazadnje pa — tudi v koncipiranju splošne politike pod vabljivim geslom varstva zakonitosti — so bila izražena, v kazenskopравни zakonodaji pa deloma tudi uveljavljena stališča, ki so s popularnim geslom utrjevanja in zaostritve odgovornosti fizičnih oseb in organizacij ter njihovih organov izraz silnic, za katere bi lahko rekli, da pomenijo smer zaostritve kazenske represije v kriminalni politiki na sploh, posebej pa še na gospodarskem področju. Ta naj bi bila ena izmed (bolj) uspešnih sredstev v boju zoper škodljive pojave v gospodarstvu oziroma v območju družbene lastnine kot temeljnega družbeno-gospodarskega razmerja v naši družbi. Tu pa se verjetno že srečujeta kot nasprotujoča si omenjeni kratkoročni in dolgoročni aspekt, povezana s temeljno koncepcijo o kazenski odgovornosti kot eni izmed oblik družbene odgovornosti tudi v samupravni družbi. Takšna odgovornost je sicer v družbi, ki je še vedno »politična, družba oblasti

in boja interesov«⁶ nujna; upoštevati pa je treba, da je takšna odgovornost še vedno vsiljena (nametnuta), »to ni odgovornost, ki temelji na resnični enakosti pravic ljudi in spoštovanja resničnih položajev, s katerih lahko človek uresničuje svoj vpliv na odločanje«. ⁷ To je vsekakor eno izmed nasprotij naše družbe, ki se vzdržuje z močjo objektivne nujnosti in se ga moramo zavedati, pa ne zato, da bi ga petrificirali, temveč, da bi ga zmanjševali in premagovali. Ob tem se zdi še posebno primerno, ponoviti stališče, za katero bi lahko ugotovili, da je v teoriji in praksi, ki sledi njenim tokovom (ne da bi jo nekritično sprejemala), precej splošno soglasje, da je v boju zoper škodljive pojave v gospodarstvu prisiljevanje s sredstvi kazenskega prava le skrajno sredstvo za vzdrževanje potrebne družbene discipline oziroma za uveljavljanje družbene odgovornosti.⁸ To stališče se sicer povezuje s temeljno vrsto gospodarskih deliktov, gospodarskih kaznivih dejanj stricto sensu. Tu pa si dovoljujemo določeno novo »pasažo« v isti temi: dokler obstaja bolj ali manj le formalna razčlenitev gospodarskih deliktov v več vrst, sankcija (kazen) pa ostaja v bistvu ista, bi moralo to stališče veljati vsaj za kazniva dejanja in gospodrske prestopke.

IV.

4. S tem smo prišli do osrednjega vprašanja obravnavane teme, o katerem ne v teoriji, še manj pa v normativni praksi ni enotnih stališč. Gre za vprašanja, ali je mogoče določiti in — če je mogoče — kako zarisati objektivne meje za to, da se lahko določi in s tem odpre možnost za uporabo tega skrajnega sredstva, kazenskega pregona. Tu je večkrat očitno neskladje med tistimi družbenimi organi, ki naj bi te meje določili in tistimi, ki jih te meje zadevajo neposredno (adresat represivnih norm) pa tudi posredno; da tu ne gre samo za različne subjektivne nagibe in stališča, še posebno dokazuje neskladnost med pričakovanji zakonodajalca in sadovi zamišljenih ukrepov. In čeprav ni dvoma (pa to ni vedno spoznano, niti v strokovni javnosti ne), da norme niso samo sad subjektivnih odločitev zakonodajalcev, torej njihove proste volje, da so te odločitve določene oziroma omo-

⁶ J. Djordjević, nav. delo (Gradivo), str. 11.

⁷ J. Djordjević, nav. delo. prav tam.

⁸ Glej sklepe posvetovanja na Bledu, JRKK 1969, str. 595, t. 7.

gočene od številnih dejavnikov,⁹ je lahko popreproščanje, če ne huda zmotna trditev, da so vsakokratne norme, posebno pa tiste represivne narave, že a priori ustrezen izraz objektivnega stanja družbenih gospodarskih razmerij ali da v določenem času »ustrezajo družbenim interesom v naši državi«;¹⁰ res je sicer, da imajo (te norme, P. K.) svoje korenine v globoki potrebi družbe, da varuje pred nevarnim ravnanjem svoje gospodarske koristi.¹¹ Za teoretično razčlenbo je seveda povsem odprto vprašanje, koliko je z veljavnimi kazenskopravnimi normami resnično ustrezno izražena objektivna nujnost, koliko je v njih zatrjevani ali implicirani družbeni interes resnično to, brez fetišiziranja in njegove absolutizacije v razmerju do posamičnega interesa ali interesa ožjih družbenih organizmov; koliko so za varstvo takšnega resničnega interesa zares potrebna sredstva kazenskega pregona in ali so ta pravilno dimenzionirana. Subjektivna prvina, ki je seveda dejavna v normativnem procesu, lahko tudi ni dorasla svoji nalogi, se lahko zmoti, se pusti vplivati ali kloni pred napačno precenjenimi ali pa kar nepoznanimi, večkrat tudi iracionalnimi vplivi. Kar velja za vse pravno urejanje gospodarskih deliktov, velja še posebno za gospodarska kazniva dejanja, saj ta vsaj teoretično veljajo za najhujše kršitve družbene discipline in bi jim morala ustrezati tudi sankcija. V naši povojni kazenskopravni zakonodaji (enako pa tudi v tujih ureditvah) bi lahko to ugotovitev ponazorili s primeri, za katere je to ne samo z oceno a posteriori, temveč na prvi pogled jasno. Ker pa nobena reč ni samo slaba in ker je pot do resnice tlakovana tudi z zmotami, je proučevanje pozitivno pravnih rešitev zanimivo z več plati. Za sociologijo prava je tu bogato gradivo za proučevanje njihove geneze in odločilnih dejavnikov zanj.¹² Pomembno pa je to tudi s stališča normativne dejavnosti same, saj nam razčlenba rabi za presojo objektivne vrednosti konkretne norme oziroma sestava norm, za ugotavljanje morebitne prenapetosti represivnega loka, vrzeli v tem sestavi, zaostajanja za resničnostjo pa tudi nasprotij s snovjo normiranja.

5. Seveda pa je treba upoštevati, da kazensko-pravna norma vendarle ne daje vedno preprostega odgovora na vprašanje, kje je meja med

kriminalnim, nekriminalnim in nedovoljenim, vprašanje, ki je zlasti pomembno za prakso. Nobena pravna norma, pa tudi kazenskopravna norma ne, ne more natančno odsevati oziroma zajeti vsakršnega posamičnega položaja; v normi kot abstrakciji je družbena resničnost v vsej svoji posamični pisanosti lahko samo približno izražena kot generalizacija; to sta prezrla čisti pravni pozitivizem (logicizem) in normativizem ter njun sad, znana Begriffsjurisprudenz. Tu gre zlasti za vsebino obeh objektivnih prvin kaznivega dejanja, protipravnosti in družbene nevarnosti, s katerima se že doslej številni zakonodajci niso vedno zadosti ukvarjali. Vprašanje se gotovo še zaostrojuje s predvideno parcelizacijo normativne dejavnosti prav v območju kazenskega prava na zvezno, republiške in pokrajinske legislative in z njimi povezane t. i. podzakonske normativne dejavnosti. Gospodarska in ustavna kategorija enotnega jugoslovanskega trga, ki ostane v zvezni pristojnosti (oziroma omejuje republike in pokrajine) s posledicami za zvezno pristojnost tudi v kazenski zakonodaji, se bo sicer morala uveljaviti kot kohezivni dejavnik, vendar s primernimi dopolnitvami v zveznem kazenskem zakonu; novi čl. 212 a KZ vendar odpira vrsto vprašanj, ne pokriva in ne more pokriti vsega, kar ogroža ali celo podpira enotni jugoslovanski trg in takšen, kot je, skoraj nima večjega pomena od deklaracije.¹³ Republiški in pokrajinski zakonodajalci bodo pač v položaju, ki tudi za enotno zakonodajo ni preprost: kako tudi na kazenskopravnem torišču spremljati posebno dinamiko gospodarskega razvoja in kako vplivati na nastanek in razvoj tistih splošnih za vso jugoslovansko socialistično družbo nujnih enotnih moralnih norm kot ene izmed bistvenih sestavin normativne ureditve.

V.

6. Proučevanje meja kazenskopravne represije v gospodarstvu se navadno povezuje, ker je to kljub njegovim posebnostim del celote, z mejami represije sploh. To pa pomeni ukvarjati se

¹³ Prim. B. Ličenoski, str. 129—131, o genezi in objektivnih pogojih za sedanjo vsebino čl. 212 a KZ. Besedna zveza iz te določbe, o kateri govori avtor »in kako drugače krši enotnost jugoslovanskega trga« pomeni pravzaprav enega nadaljnjih primerov izrecno predvidene možnosti za t. i. analogijo inter lege, za katero pa se tu zastavlja vprašanje ali je primerna; prim. o tej vrsti analogije in njenih mejah St. Pihler, str. 156, 157.

⁹ M. Milutinović I, str. 18—20, Buchholz 472.

¹⁰ Glej Djordjević M., str. 531, in Mihajlovski I, str. 596.

¹¹ Mihajlovski, prav tam.

¹² Milutinović II, str. 10, 11.

vsaj po tistih teoretičnih stališčih, ki jim sledimo, z vsemi tremi temeljnimi — kategorijami, kaznivim dejanjem, storilcem in sankcijo — po še prevladujočih stališčih pa z vprašanjem dispozicije norme (inkriminacijo) in sankcijo.¹⁴

Seveda so lahko tudi po prvi koncepciji velike razlike glede vsake posamezne sestavine, vendar pa bomo tu (kot na Bledu) kljub upravičeno ugotovljeni problematičnosti, vsaj kar zadeva kategorijo »dejanje«, sledili tradicionalni koncepciji, dopolnjeni s tistimi prvinami, ki jih je mogoče razbrati kot izhodišče jugoslovanske zakonodaje, izraženo zlasti v 4. čl. v zvezi s 1. čl. KZ.

Gre najprej za znane objektivne sestavine kaznivega dejanja (splošnega pojma), kot so človekovo ravnanje s posledico, protipravnost in družbena nevarnost.

7. Ker govorimo o gospodarskih deliktih, se kot prvo odpira vprašanje torišča, na katerem se mora ali bi se moralo uresničevati človekovo ravnanje; s tem v zvezi pa vprašanje predmeta kazensko-pravnega varstva in (neposrednega) predmeta napada. V tem temeljnem razmerju je vprašanje, katero (in kakšno) človekovo ravnanje (storitev, opustitev in storitev z opustitvijo) zasluži oceno »gospodarsko kaznivo dejanje«. Tu so znana stališča,¹⁵ ki priznavajo to lastnost samo ravnanju, ki je v neposredni zvezi z gospodarskim poslovanjem; s tem po eni strani preveč omejujejo okvir, po drugi strani pa ga tudi preveč razširjajo. Drugo, sicer prepričljivo stališče, da gre pri tem za varstvo temeljnih gospodarskih razmerij in da je gospodarsko kaznivo dejanje vsako ravnanje, ki napada ta razmerja, je vendarle preširoko, pa čeprav izvzame zasebno gospodarsko območje. Ker je družbena lastnina temeljno gospodarsko razmerje, bi po takšni koncepciji pomenila že čisto navadna tatvina reči v družbeni lastnini (npr. tatvina v samopostrežni trgovini) gospodarsko kaznivo dejanje — to pa ni utemeljeno niti s pravnega, še manj pa s sociološkega in psihološkega stališča. Upravičeno se ugotavlja, da pri takšnih in podobnih dejanjih storilcev poseg ni posebej usmerjen na družbeno lastnino, temveč izraža njegovo razmerje do lastnine sploh.¹⁶

¹⁴ Buchholz, str. 442.

¹⁵ D. Ivošević, str. 158—166; tu gre za doslej najbolj celovit prikaz stališč o pojmu gospodarskega kriminala oziroma gospodarskega delikta v naši literaturi. Prim. tudi Bačić I, str. 281.

¹⁶ Ivošević, str. 168, 169; prim. tudi Stanković, str. 257.

Še najbolj utemeljeno se zdi stališče, ki človekovo ravnanje povezuje s posebno lastnostjo storilca kaznivega dejanja v škodo družbenega premoženja in povezanost ravnanja prav s to lastnostjo; ta posebna lastnost pa vendarle ni izčrpana, kot se misli,¹⁷ s storilčevim poklicem, vsaj ne v naših razmerah, oziroma celo ni z njim nujno povezana. Za gospodarsko kaznivo dejanje bi tako imeli poseg (napad) na družbeno lastnino kot temeljno gospodarsko razmerje po osebi (fizični ali pravni, je tu vseeno), ki ji je zaupano upravljanje družbenega premoženja v pomenu gospodarjenja ali pa vsaj v posredni zvezi z njim. S takšno določitvijo bi bila obsežena tudi naslednja pomembna sestavina gospodarskega kaznivega dejanja (tega pri navadni tatvini navadno ni), da gre za ravnanje, ki terja od storilca predvsem umsko angažiranje bodisi za pripravo in izvršitev dejanja ali pa za njegovo prikritje (t. i. intelektualna kazniva dejanja).¹⁸

Takšni določitvi gospodarskega kaznivega dejanja bi seveda lahko ugovarjali, da pušča (neupravičeno) zunaj gospodarskega hudodelništva ravnanje posameznikov v zasebnolastniškem sektorju oziroma posameznikov, ki štejejo za gospodarske subjekte glede na določene gospodarske obveznosti do skupnosti (pri carinah, davkih in drugih družbenih prispevkih, deviznem režimu ipd.); iz tega območja bi izpadla tudi dejanja t. i. tradicionalnega gospodarskega kriminala, kot so ponarejanje denarja, vrednostnic in vrednostnih papirjev, pa tudi dejanja, pri katerih posamezniki nezakonito nastopajo kot gospodarski subjekti (nedovoljena trgovina, proizvodnja ipd.). Tu bi si lahko pomagali z že klasično določitvijo gospodarskih kaznivih dejanj (Lindemann)¹⁹ kot tistih, ki napadajo gospodarsko ureditev kake države ali njen pomemben del, s pogojem, da gre za delovanje posebne moči in obsega, da se pokaže za objektivno nevarno in škodljivo za ureditev.

Takšna koncepcija seveda tudi ni čista, deloma tudi zato, ker je odvisna od veljavne ureditve, vsebovane v XIX. poglavju še enotnega kazenskega zakonika, deloma pa, ker po svoje uvršča

¹⁷ Skobir I, str. 164 (c).

¹⁸ Prim. V. Najman, Dokazivanje kod opštih krivičnih dela protiv privrede, JRKK 1966, str. 109 do 112; avtor sicer poudarja takšno intelektualno kvaliteto ravnanja kot bistveno za kategorijo splošnih gospodarskih kaznivih dejanj in kot enega izmed elementov ravnanja intelektualni falzifikat listin. To vprašanje bi terjalo posebno obravnavo. Prim. še Skobir I, str. 164 (e).

¹⁹ Prim. Ivošević, nav. delo, str. 159.

subjekt kaznivega dejanja med objektivne sestavine. To pa ne pomeni, da je ta subjekt mišljen kot temeljni principium divisionis, upoštevana pa je nujna organska zveza med predmetom (ravnanjem) in subjektom. Tisto, kar ostane subjektivna sestavina in posebej zadeva tudi subjekt, bo obravnavano pozneje.

8. Človekovo ravnanje kot prva objektivna sestavina pojma kaznivo dejanje pa je z dosedanjimi izpeljavami opisano samo po svoji zunanji strani. V naši teoriji se ob tem zastopa tudi stališče, da se »kaznivo dejanje ne veže na notranje lastnosti«, ker to pelje v nedoločnost in samovoljo in ker se s tem za kazensko pravo poudarja moralni in socialno-etični zorni kot, s tem pa se pravo oddaljuje od svoje družbene vloge.²⁰ Z zgledi iz bližnje preteklosti je sicer mogoče potrditi takšno stališče in je seveda zelo pomembno onemogočiti oziroma preprečiti subjektivizem in voluntarizem, zlasti pa zavestno samovoljo, torej že zlorabo. Vprašanje mogočih zlorab se zdi nekaterim tako pomembno, da ga je treba postaviti na prvo mesto in šele za njim vprašanje normalne uporabe norme.²¹ Zgodovina pa nam daje dosti dokazov za to, da se lahko še tako plemenite misli izrode v svoje nasprotje. Ostajati samo na površini stvari pa skriva v sebi nevarnost drugačnega subjektivizma in voluntarizma: pod zaveso boja zoper družbi škodljive pojave poteka boj zoper ljudi, v obliki lova na čarovnice ali pa iskanja grešnega kozla v kampanjskih akcijah.

Obrambni mehanizmi zoper samovoljo in zlorabe oblasti so sicer v območju naslednje sestavine kazenskega dejanja protipravnosti (glej izpeljave v nadaljevanju); so pa tudi v spoštovanju misli o naravi stvari same, ki je norma (zakon) ne določa, ni v zakonodajalčevi kompetenci, temveč jo mora zakonodajalec prav zato, da izpolnjuje svojo družbeno vlogo, odkriti in izraziti v normi,²² če naj ta izrazi resničnost in naj bo pravična. Narava zadeve pa ni nič transcendentnega, zunaj resničnosti nastalega, narava za-

deve je, če sledimo Poulantzasu družbena »praxis« kot celota družbene podlage in njene nastavbe.²³ V tako sobesedilo pa spada (ga seveda ne zajame v celoti) tudi tisto, kar je bilo že poudarjeno,²⁴ to je moralna prvina dejanja kot njegova (ne storilčeva) notranja lastnost. Tej prvini, ki bi jo moral upoštevati zakonodajalec, pripisujemo velik pomen ne samo zaradi razmerja (na sploh) med moralno in pravom, posebej pa kazenskim pravom. Kazensko pravo močno izpolnjuje svojo družbeno vlogo ravno s tem, da varuje tiste moralne vrednote, ki jim gre danes že in še atribut univerzalnosti,²⁵ posebej pa še, da utrjuje nove moralne vrednote, tiste, ki jih terja oziroma prinaša razvoj družbenih proizvodjalnih sil in po njih razvoj družbeno gospodarskih razmerij.

V zvezi s tem si dovoljujemo ponoviti iz omenjenega blejskega poročila naslednje:

»Vendar morala ni nič absolutnega, nespremenljivega in enotnega v vsej družbi in v vseh njenih sferah. Sprejeti je za pravilno stališče, da kategorije »moralno« in »nemoralno« niso čiste kategorije in meje med njimi niso jasno določene, ampak so to kategorije, kot se po pravici poudarja (F. Černe, O morali in nemorali. Lastnina, gospodarjenje, ekonomija in morala — gradivo simpozija »Mesto morale v sedanji fazi našega razvoja, marec 1966, Ljubljana, ciklostil), s prevladujočimi karakteristikami. Pri vsej relativnosti in družbeni pogojenosti moralnih norm konkretne družbe so vendar neka splošno sprejeta moralna pravila... Tako se lahko kvalificira za nemoralno prilaščanje tujih dobrin, goljufija, zloraba zaupanja, korumpiranost v vsakdanjem pomenu, špekulacije...« In dalje na istem mestu. »Toda poleg takšnih so v posameznih sferah družbenega dogajanja tudi posebna moralna pravila, ki ostajajo po svoji naravi v mejah prav takšnega dogajanja. Tudi gospodarjenje kot družbena kategorija, čeprav je dosti široko področje, je takšno dogajanje, v katerem

spremeniti hudodelstvo samo v dejanje, ki je v skladu s pravom... Ljudstvo vidi kazen, ne vidi pa hudodelstva in ker tako gleda, že zaradi tega ne bo videlo hudodelstva, kjer je kazen. S tem, da uporabljate kategorijo tatvine, kjer je ne bi smeli, ste jo razvrednotili tudi tam, kjer se mora uporabiti.« Misel, ki je ni treba posebej razčlenjevati, govori še posebej tudi proti inflaciji inkriminacij (glej dalje v tekstu pod V, t. 6 in 10). Glej tudi Bačić I, str. 280.

²⁰ Navedba po Perenič, str. 381.

²¹ Kobe I, str. 20 in JRKK 1969, str. 548.

²² Bačić, nav. delo (op. 20), str. 53.

se porajajo, razvijajo in reproducirajo na določeni ali višji ravni posebna moralna pravila.

Kršitve takšnih pravil, ki zaradi tega, ker so nova, še niso splošno sprejeta, ostanejo samo kršitve. Z drugimi besedami, moralni kriterij tu ni uporaben sam neposredno in brez rezerve tudi kot kriterij kriminalnosti...²⁶ Sklep, ki se ponuja iz tega za zakonodajno torišče, je pač, da dejanja, ki sicer velja za nemoralno (po novih moralnih normah), ni zmeraj nujno inkriminirati kot kaznivo dejanje. Iz vsega pa nedvomno izhaja, da je treba upoštevati to notranjo lastnost dejanja (del narave stvari same) in da ne bi smeli inkriminirati moralno brezbarvnih ali indiferentnih ravnanj. Gospodarsko-pravne norme pa so lahko tudi takšne moralno indiferente, za kršitev takšnih norm je treba najti druga sredstva zunaj čiste kazenske represije. Nazadnje je treba upoštevati, da nastajajo in se uveljavljajo v družbi, ki je še vedno »straficirana in parcelizirana«²⁷ moralne norme ožjih skupin. Te bodo sicer lahko postale splošne moralne norme socialistične samoupravne družbe toda šele v daljšem procesu, v tem pa ima lahko kazensko pravo tudi določeno pospeševalno vlogo.

9. Protipravnost kot posebej poudarjena objektivna sestavina kaznivega dejanja se v nauku o pojmu »kaznivo dejanje« različno razlaga, če odmislimo tista stališča, ki ji ne dajejo tega pomena. Na prvi pogled se zdi vsekakor prepričljivo prevladujoče stališče, da je protipravnost imanentna kazenskemu pravu oziroma stališče o avtonomni protipravni naravi kaznivega dejanja²⁸ ali »da so norme vsebovane v samem kazenskem zakonu, največkrat kot prepovedi in redkeje kot zapovedi.«²⁹ Vendar ni mogoče povsem zanikati določenega racionalnega jedra tudi tradicionalnih stališč, še posebno ne z za

znanstveno oceno nesprijemljivimi iz tujih virov sposojenimi podtikljanji ideološkopolitične narave. To racionalno jedro pa upoštevajo tudi pisci, ki jim pač ni mogoče pripisovati kakih posebnih namenov, in ugotavljajo, »da se uporabljajo norme kazenskega prava za obrambo institucij, ki so predvidene v drugih toriščih prava«;³⁰ takšna vloga kazenskega prava pa se ponuja še posebno pri gospodarskem kazenskem pravu, kjer je blanketna norma prej pravilo kot izjema.

Sicer pa je s stališča obravnavane teme in v zvezi z vprašanjem inkriminacij pomembnejše vprašanje, kakšna je vsebina protipravnosti, oziroma kakšna naj bi bila, da bi se kazensko-pravna pregonska reakcija na določeno vedenje obdržala v družbeno razumnih mejah. Upravičeno se namreč postavlja vprašanje,³¹ kakšen smisel imajo v normalnih razmerah inkriminacije v pozitivnem pravu, zaradi katerih se postavlja v latentno kriminalno stanje velik del članov družbene skupnosti ali ob katerih se lahko tako rekoč vsak izmed nas znajde v položaju prestopnika. Za naše razmere bi se sicer lahko ugotovilo, da ima čl. 4/2 KZ vlogo razmejitvene črte med družbeno vsebino kaznivega dejanja (snovjo) in njegovo juridično prvino (obliko).³² To pa se kaže bolj na površini in je glede na prakso kaj nezanesljivo merilo in nezadostno sredstvo zakonitosti in pravičnosti. Razmejitvena črta mora biti vsebovana v sami normi (kazenskopravni ali kaki drugi), s katero je kako ravnanje inkriminirano; to gotovo ni preprosto in ni odvisno samo od zakonodajalčeve »razsvetljenosti« — glede na že omenjen določilnice zakonodajne dejavnosti — čeprav se seveda tudi zakonodajalec lahko »razsvetli«. In tudi za prakso ni lahko ugotoviti te črte, potrebno je znanje in resnična ustvarjalna razlaga z uporabo vseh znanih metod, ne pa delo pod vtisom in vplivom večkrat efemernih pričakovanj ožje ali širše javnosti.

V zvezi s protipravnostjo je vendar omeniti tudi sestavo določenosti v zakonu; to nekateri sploh istijo s protipravnostjo.³³ V zvezi z gospodarskimi delikti se namreč postavlja vprašanje, kako zadostiti zahtevi oziroma kaj se z njo razume, kar je pomembno tako s stališča kon-

²⁶ V op. 24, nav. delo, str. 21; Prim. tudi Lj. Živković, str. 202—204, 399—407, 415, 417; T. Indič, str. 660; B. Zupančič, str. 236—239; V. Pešič, str. 226 do 234; H. Ball & M. Friedmann, str. 101, 102, 105 (avtorja predvsem s sociološkega gledišča obravnavata odnos med moralno in pravom in z rezultati nekaterih empiričnih raziskav pa tudi s primeri iz pozitivnega prava odkrivata — kot racionalne — tudi druge dejavnike, ki vplivajo na inkriminacije, brez vsakršne zveze ali pa celo v nasprotju z moralnimi pravili). Podobno kot v tekstu, Klineberg, v razpravi na konferenci direktorjev krimin. inštitutov, Gradivo, str. 175 (francoski tekst). Glej še Buchholz, str. 443, 444.

²⁷ Glej Stanković, str. 253.

²⁸ Mihajlovski I, str. 241, 242.

²⁹ Zlatarič I, str. 281, 289.

³⁰ Strycharz, str. 49. Prim. tudi v istem smislu D. Atanacković, str. 198.

³¹ Versele, Gradivo II¹, str. 139 (29).

³² Mihajlovski II, str. 511 in I, str. 243, Atanacković, str. 206—211.

³³ Mihajlovski I, str. 243, 244.

kretne uporabe norme na posamezen primer kot tudi s stališča neposrednega adresata norme. Zahteva se, da mora biti norma jasna, nedvoumna, da je izločen vsak subjektivizem,³⁴ to pa se zdi vendar pretirano. Prav za gospodarsko kazensko pravo velja posebnost, da uporablja prožne norme, s tem pa je nujno tudi nenančno. Kazensko-pravne norme uporabljajo pojme, ki so relativni, njihova vsebina, gospodarske pravne norme, se večkrat in hitreje spreminjajo (včasih res brez potrebe in premalo premišljeno) pod vplivom gospodarskih gibanj, ki jih je sicer mogoče sorazmerno zanesljivo predvideti, ne pa vedno obvladati; s tem se tudi, posebno pri blanketnih normah, spreminja vsebina protipravnosti kazensko-pravne norme. Vse to je sicer pomanjkljivost, ki se je je treba zavedati in jo kolikor mogoče zmanjševati, je pa nujna posebnost gospodarskega kazenskega prava. Tudi tu se pokaže pomembna vloga prakse; ta mora, oborožena s teoretičnimi spoznanji in pravilno razlago vsebine norme, obvladovati položaj.³⁵

Kakor je na splošno že uveljavljeno stališče, da je šteti za pravne norme tudi splošne akte samoupravnih organov in druge splošne akte, sprejete po samoupravni poti, je to nedvoumno potrjeno tudi z zadnjo novelo kazenskega zakonika (prim. čl. 160 b, 213, 213 c, KZ/1973). S to novelo in tudi sicer s splošnimi normami glede razveljavitve takšnih splošnih aktov, ki so v nasprotju z ustavo in zakoni (glej npr. čl. 359 Osnutka zvezne ustave), je tudi potrjeno, da ob navzkrižju samoupravnih norm z normami, izdanimi v zakonodajnem postopku, veljajo slednje; s tem je vendarle potrjena določena kakovostna razlika med tema vrstama norm pa tudi njihovo hierarhično razmerje. Uveljaviti *exceptio illegalitatis* ostane tako tudi naprej pomembna dolžnost sodišč, to pa morajo upoštevati tudi drugi organi kazenskega pregona. Po drugi strani je s tem tudi potrjeno stališče, ki se je sicer že utrdilo v praksi, da nihče ne sme skrivati svojega protipravnega ravnanja za samoupravnimi akti; še več, odpira se tudi vprašanje kazenske odgovornosti za nezakonite samoupravne akte.

10. Družbena nevarnost kaznivega dejanja je pač po prevladujočem mnenju v naši teoriji posebna in samostojna prvina kaznivega dejanja. Za družbi nevarno dejanje se šteje takšno de-

janje, »s katerim se ogrožajo oziroma spodkopavajo določena, s kazenskim pravom varovana družbena razmerja« oziroma z drugimi besedami, »varujejo se družbena razmerja, kakor so uresničena s posredovanjem kakega predmeta, ne da bi s tem postala isto kot ta predmet«. ³⁶ Na drugem mestu sem ugotovil, da družbena razmerja kot predmet kazensko-pravnega varstva niso vedno občutna neposredno, temveč posredno prek svojega gmotnega izraza (družbena lastnina kot razmerje in družbeno premoženje kot njen materializirani izraz) oziroma subjektov teh razmerij (telesna nedotakljivost kot razmerje in človek kot subjekt tega razmerja); oboje se kaže kot neposredni predmet kaznivega dejanja. Družbi nevarno je tako samo dejanje, ki napada (po svoje tudi ogroža) ta razmerja oziroma njihov gmotni izraz ali subjekt; razmerje in njegov izraz oziroma subjekt sta med seboj v razmerju bistva in pojava, sta torej povezana tako, da je napad na določeno dobrino ali interes, vrednoto, družbeno nevaren le, če je hkrati namerjen tudi zoper kako družbeno razmerje.³⁷ In določeno ravnanje velja kot družbi nevarno za gospodarsko kaznivo dejanje, če je neposredno ali posredno namerjeno zoper kako temeljno gospodarsko družbeno razmerje, torej družbeno lastnino, samoupravljanje in blagovno-tržno razmerje, izraženo kot to drugje³⁸ imenujejo, z načelom ekvivalentnosti, po naše pa bi isto imenovali prepoved bogatitve na podlagi neupravičenega (protipravnega) prilaščanja sadov tujega dela.

Če smo družbeno nevarnost tako poskusili določiti po kakovostni strani, ostane vendar pomembna tudi njena količnostna stran ali moč. Tu naj bi bila po nekaterih stališčih pri nas potegnjena razmejitvena črta z institutom neznatne družbene nevarnosti (čl. 4/2 KZ),³⁹ ki pa pride v poštev predvsem za politiko pregona, čeprav ni brez pomena (kako, je posebno vprašanje) tudi za politiko inkriminacij. Glede na izpeljave spredaj bi sicer lahko rekli, da ne bi kazalo inkriminirati ravnanj, ki so po svoji normalni obliki in moči blizu meje iz čl. 4/2 KZ. Upoštevati pa je treba, da je merilo iz čl. 4/2 KZ glede na njegovo le približno mogočo objektiviranje premalo natančno in če še ni spodbuda, vsaj ni zadostna ovira za subjektivizem in voluntarizem.

³⁶ Papadzoglu, str. 207 (15), 209 (17), 213 (21).

³⁷ Kobe II, str. 324—328. Podobno Papadzoglu, *ibid.*

³⁸ Buchholz, nav. delo, str. 447, 448.

³⁹ Mihajlovski I, v op. 32 nav. mesta.

³⁴ Bačić II, str. 41.

³⁵ Milutinović II, str. 13, prim. tudi Bačić II, str. 42, 43.

Stopnja družbene nevarnosti se kaže ali v teži posledice kot objektivnega pogoja za kaznivost ali po pomembnosti, teži družbenega razmerja, ki se varuje s prekršeno normo. Pomembno pa je poudariti, da družbena nevarnost in kriminalna narava kakega ravnanja nista v premem sorazmerju, tako da bi večja družbena nevarnost že avtomatično določala ali temeljno ali višjo stopnjo kriminalnosti. Upravičeno se poudarja, da imamo lahko opraviti s pojavi, ki so v opisanem smislu izrazito družbi nevarni, pa zaradi drugih posebnih okoliščin ne zaslužijo inkriminacije.⁴⁰ Zato ostane družbena nevarnost sicer neogibna prvina kaznivega dejanja, vendar z relativnim učinkom; šele združena z drugimi (tudi subjektivnimi) prvinami je lahko merilo za kriminalnost.

11. Posledica kakega ravnanja kot njegova prvina odpira poleg omenjenih še druga čisto posebna vprašanja. Kot mogoče posledice se pri gospodarskih kaznivih dejanjih kažejo, kot smo videli, neposredna gmotna škoda za družbeno premoženje, neupravičena bogatitev (osebna ali skupinska) v spredaj omenjenem smislu, ali pa posledica, ki ni takšne narave zlasti pri nekaterih dejanjih iz skupine tim. kaznivih dejanj »brez žrtve«.

Pri prvi kategoriji, posledici neposredne gmotne škode, se lahko koncipira posledica kot objektivni pogoj za kaznivost, ki ni samostojna objektivna prvina kaznivega dejanja (čl. 213/1 KZ). Če pustimo ob strani v strokovni literaturi upravičene pomisleke zoper to določbo glede same inkriminacije ravnanja, je takšna rešitev posebej utemeljena tudi zato, ker so z zadnjo novelo kazenskega zakonika deloma popravljene druge nelogičnosti, na katere so tudi upravičeno opozorili.⁴¹ Drugo pa je vprašanje hujše posledice, ki se brez posebnega razloga obravnava po načelu odgovornosti za hujšo posledico; to velja še posebno po tej noveli, ki je sicer pravilno uveljavila stališče, da je za posledico treba šteti nastalo stanje, zaradi katerega je prišlo do družbene intervencije (sprožitve postopka za sanacijo).

S posledico neupravičene bogatitve bi lahko zajeli del primerov, ki smo jih poimenovali dejanja »brez žrtve«. To bi bila sicer bolj objektivirana posledica kot pa posledica, ki se opisuje kot »motnja v prometu z blagom«, »ogrožanje državne kreditne, devizne politike« ipd. Takšna

⁴⁰ Buchholz, str. 445; za stališča v poljski teoriji glej Strycharz, str. 50, 51.

⁴¹ Birin, str. 432—439.

rešitev bi tudi bolj ustrezala glede na zahtevo po določeni amoralni prvini ravnanja, pa čeprav gre za moralno normo, ki se bo morala šele utrditi kot splošna moralna norma naše družbe.

VI.

12. Razpravljanje o objektivnih prvinah gospodarskega kaznivega dejanja s tem seveda ni izčrpano in z njimi so, kot rečeno, ponovljena, deloma pa dopolnjena stališča, ki so že bila obravnavana. Kot takšno je samo nadaljnji poskus odgovoriti na vprašanje objektivnih meja za represijo pri gospodarskih kaznivih dejanjih.

V zvezi s tem pa je potrebna še ena dopolnitev. Opozoriti je treba na nekatera vprašanja, ki zadevajo drug kompleks v eni izmed variacij tripartitne koncepcije kazenskega prava, to je subjekt kaznivega dejanja v gospodarstvu in njegovo odgovornost. Odgovor na prvi del tega kompleksa je deloma že vsebovan v poskusu določiti pojem gospodarskega kaznivega dejanja, vsaj kolikor zadeva posamično fizično osebo kaznivega dejanja. Tu je tudi vprašanje, ki je bilo obravnavano že na Bledu, Subotici pa tudi na drugih posvetovanjih ter zadeva t. i. nosilce samoupravnih funkcij⁴² in člane kolektivnih samoupravnih organov,⁴³ po današnji terminologiji tudi kolektivnih poslovodskih (izvršilnih organov); vprašanje bi seveda zahtevalo posebej referat ali samostojen prispevek v razpravi.

Od tu naprej pa bi opozoril na tudi v naši strokovni publicistiki že večkrat in upravičeno

⁴² Jovanović, Kaznena odgovornost pojedinaca kao nosilca samoupravnih funkcija, Gradivo I, 4, str. 138 in nasl. V tej zvezi so zanimiva piščeva razmišljanja o opredelitvi kroga (fizičnih) oseb, ki bi prišle (de lege ferenda) v poštev kot posebni subjekti gospodarskih deliktov; pisec se zavzema za dve kategoriji: za ožjo kategorijo nosilcev (ali izvrševalcev) samoupravnih funkcij in za širšo kategorijo odgovornih oseb (str. 146—148). Skobir (I, str. 159) upravičeno opozarja, da pojma »nosilec samoupravne funkcije« in »vodilni delavec« nista identična, gre pa najbrž predaleč z ugovorom, da so nosilci samoupravnih funkcij pravzaprav vsi člani delovne skupnosti. Beseda »funkcija« namreč vsebuje količinsko več in kakovostno nekaj drugega kot je položaj člana delovne skupnosti kot samoupravljalca. Oba avtorja pa utemeljeno opozarjata, da sedanja pozitivnopravna kategorija »odgovorna oseba« ni enotna, temveč zajema več skupin na različnih ravneh pooblastil, s tem pa tudi odgovornosti.

⁴³ I. Bele, Krivična odgovornost za rad o samoupravnim organima radnika organizacija, Gradivo I, 4, str. 152 in nasl. in Pravnik 1970, str. 411—415; Skobir II, 29—31.

postavljeno vprašanje t. i. hudodelništva belega ovratnika in njegovih nosilcev. Ne glede na to, da se je takšna koncepcija pred več kot 30 leti pokazala v povsem drugačnih okoliščinah visoko razvite industrijske družbe (ZDA, Sutherland) in se tudi danes kaže za enako razvite družbe (Zvezna republika Nemčija),⁴⁴ se vendarle upravičeno postavljajo določene analogije tudi z razmerami pri nas.⁴⁵ Te analogije so upravičene glede na blagovnotržne prvine v naši gospodarski ureditvi, ki bi jih ustrezne neoporečno zasnovane empirične študije morale potrditi. Iz teh analogij je mogoče postaviti domnevo, da je pravzaprav gospodarski kriminal v pravem pomenu besede prav to hudodelništvo belega ovratnika; njegovi nosilci niso ali vsaj niso večinoma tisti, ki so doslej prihajali pred sodišča. Takšna domneva seveda ne implicira postaviti ob svoj čas navidezno resnico o hudodelništvu kot odioznem privilegiju delavskega razreda drugačno, spet navidezno resnico, da je gospodarsko hudodelništvo prav takšen privilegij višjih družbenih plasti. Stroge zahteve, ki jih postavljamo pred zakonodajo pri določanju inkriminacij, imajo po eni strani tudi namen preprečiti »subjektivistične hajke na direktorje in managerje«,⁴⁶ po drugi strani pa zadeti s kazenskim pregonom resnično odgovorne nosilce kriminalne dejavnosti. Tako bi kazenski pregon tudi prispeval k temu, da bi se nasproti posebni (a)morali, ki raste na gojišču blagovno-tržnih mehanizmov uveljavile splošne moralne norme socialistične samoupravne družbe.

V zvezi s skupinskim subjektom kaznivega dejanja ali kazensko odgovornostjo pravne osebe, kot se to navadno imenuje, se postavlja vprašanje, ali je še potrebno vztrajati pri takšni odgovornosti, kot je že uveljavljena za gospodarske prestopke. Gre sicer za vprašanje kategorizacije gospodarskih deliktov, ki je predmet posebnega poročila, vendar ima pomen tudi za inkriminacije. Posameznikom, s katerimi sem

⁴⁴ A. Wudolph, str. 352—355 (poročilo o posvetovanju o gospodarski kriminaliteti v ZR Nemčiji); enako W. Gross, str. 355—356. Zanimiva je ugotovitev iz tega poročila, da veljavno gospodarsko kazensko pravo (ZR Nemčija) ni več uspešno orožje v boju zoper kriminal belega ovratnika, veljavno pravo pa vzdržuje tudi takšne anomalije, kot je npr. dejstvo, »da je kartelni dogovor, ki lahko povzroči milijonsko gospodarsko škodo, inkriminiran kot prekršek, tatvina kruha pa je kaznivo dejanje«. Glej tudi Skobir I, str. 159—166.

⁴⁵ Pečar, str. 26, 27.

⁴⁶ Kardelj, nav. delo, str. 55.

sodeloval v ožjih komisijah, bo sicer že znana misel, ki jo s tem dajem v razpravo tudi širši strokovni javnosti: treba bi bilo razmisliti, ali ne bi kazalo omejiti kazenske (sodne) odgovornosti pravnih oseb samo za tiste primere, ki bi — če bi jih storili posamezniki — pomenili kaznivo dejanje po kazenskem zakoniku. Fizične osebe — te so seveda tisti, ki lahko delujejo — bi ob ustreznih pogojih odgovarjale za kaznivo dejanje in ne več, kot doslej (bodisi po načelu akcesorne ali primarne odgovornosti) ob pravni osebi. Tu je seveda pomislek predvsem praktične narave, ker bi takšna določitev ob sedanji dvotirnosti sojenja po sodiščih splošne pristojnosti in gospodarskih sodiščih (to pa ni absolutno nujno) povzročila dvojni potopek, kar pa ni nepremostljiva ovira. Takšna rešitev bi pa po drugi strani vsaj omejila, če ne preprečila v sedanjem režimu in praksi tudi znane primere, ko se posamezna odgovorna oseba z odgovornostjo za gospodarski prestopok pravzaprav izogne redni kazenski odgovornosti. Pomislek načelne narave bi bil morda tudi to: že samo zaradi dejstva, da gospodarski prestopok stori pravna oseba, je družbena nevarnost tega prestopka večja, in ta pomislek ima svojo težo. Nedvomno pa je, da sedanje stanje ne ustreza zahtevam po racionalni uporabi kazenskopravnega zatiranja negativnih pojavov v gospodarstvu. Vedno znova se z vso upravičenostjo ugotavlja, in zato to tudi posebej poudarjamo, da imamo opraviti s pravo inflacijo ncrm. To pa je pojav, ki se že reproducira sam iz sebe in se tako po svojih notranjih zakonitostih samo še večja.

Po tej koncepciji bi sicer obstajale tri vrste gospodarskih deliktov, vendar vsebinsko drugačne, in sicer: kazniva dejanja fizičnih oseb, gospodarski prestopki pravnih oseb (po kvaliteti enaki kaznivim dejanjem) in gospodarski prekrški fizičnih in pravnih oseb. Tretja vrsta, ki bi jo bilo treba tudi bistveno zmanjšati, bi se tako tudi po kvaliteti in jasneje razločevala od prvih dveh, upošteva tiste lastnosti, ki so vendarle posebne za čiste (preproste ali milejše) pojave družbene nediscipline v gospodarstvu in o katerih sem deloma razpravljal v drugi zvezi.⁴⁷

VII.

13. Vprašanje subjektivne prvine kaznivega dejanja v zvezi s kazensko odgovornostjo pa tudi z drugimi posebnimi subjektivnimi prvimi

⁴⁷ Kobe III, str. 294.

(npr. 213. čl. KZ) kot pomembno vprašanje ob obravnavani temi pomeni za sestavljalca tega poročila skoraj nerešljivo nalogo. Nerešljivo pač zato, ker sprejemam za primerna tista stališča, ki ugotavljajo razkol med tradicionalno koncepcijo moralne odgovornosti z njenimi metafizičnimi izhodišči ter znanstvenimi spoznanji o človeku kot biopsihosocialni entiteti, ob katerih dobiva vprašanje človekove kazenske odgovornosti drugačne strani in razsežnosti.⁴⁸ Toda ker ni pričakovati, da bi se v zakonodajnem območju glede tega kaj kmalu in bistvenega spremenilo, se moram, volens nolens, podrediti temu, kar se ima za resničnost ali pa se opravičuje z nujnostjo fikcije o človeku kot razumskem bitju s svobodno voljo, ki se je pač prosto odločil za hudo. Ob tem naj vendar opozorim na nekabere temeljne zahteve, o katerih se premalo razmišlja in ki naj bi obvladovale zakonodajno in sodno prakso. Čeprav je sicer v veljavnem pravu kot splošno pravilo poudarjena odgovornost za naklepno ravnanje, se že ob tem odpira vprašanje, ali naj velja enako merilo, ki je prirojeno na tradicionalna kazniva dejanja (npr. napadi na telesno nedotakljivost, tatvine ipd.) tudi za gospodarske delikte. Sicer so že uveljavljeni poskusi (npr. v kazenskem zakoniku Nemške DR) izoblikovati drugačen splošen obrazec kot merilo za kazensko odgovornost. Ob siceršnji problematičnosti takšnega obrazca zlasti pa njegovega izhodišča (človekova odločitev v danih okoliščinah in resnična možnost izbire) sem na drugem mestu ugotovil njegovo praktično pomembno razumsko jedro. To jedro je v tej, sicer samo različici normativne teorije krivde, da nova koncepcija krivde opozarja, da je »sprejemanje vrednostnih sodb o človekovem ravnanju, zlasti pa takšno, ki ima lahko za prizadetega hude posledice, izredno zahtevno in odgovorno delo. V zvezi s tem ima seveda določen praktičen pomen tudi sklicevanje na to, da so objektivne in subjektivne okoliščine, ki sestavljajo krivdo, ugotovljive in da so predmet dokazovanja.«⁴⁹ Temu bi dodali samo še, da to pomeni ne samo možnost temveč tudi dolžnost, kar je vse kaj drugega, kot pa v praksi dostikrat uporabljena presumpcija krivde.

Tu se postavlja tudi vprašanje sedanje ureditve odgovornosti za hujšo posledico (čl. 8 KZ),

⁴⁸ Lj. Bavcon, str. 305 in nasl. Glej tudi Djordjević, nav. delo, str. 9 in Bačić III, str. 32.

⁴⁹ Kobe IV, str. 143.

pravne zmote, udeležbe in morda tudi skrajne sile, če se omejim na najtemeljnejše.

Kar zadeva odgovornost pravnih oseb, je še vedno odprto vprašanje objektivne odgovornosti; zahtevalo bi temeljito revizijo tudi ob sedanjem stanju; če bi obveljala predlagana koncepcija (gospodarski prestopki je kaznivo dejanje pravne osebe), bi morala nedvomno izgniti iz pozitivnega kazenskega prava, ker ni združljiva s takšno koncepcijo in tudi ne ustreza socialno etični vlogi kazenskega prava.

VIII.

14. Pri določanju meja kazenske represije na področju gospodarskih deliktov ima vsekakor pomembno težo tudi vprašanje sankcij. Te imajo trojno vlogo; kot predpisana kazen za posamezno kaznivo dejanje naj bi bila ocena vrednote, ki se varuje, in izraz normativne ocene teže oziroma družbene nevarnosti storjenega dejanja. Kot takšna in kot celota izražena v sistemu, lestvici kazenskih sankcij, ki lahko zadenejo storilca kaznivega dejanja, naj bi delovala generalno preventivno na latentne storilce, da ne bi prešli k dejanju; na celotni družbeni ravni pa naj bi vplivala »na razvoj družbene morale in družbene discipline državljanov«. Konkretno izrečena in izvršena pa naj bi obsegala vse to, poleg tega pa naj bi delovala še v smeri individualnega preprečevanja. O vseh teh straneh kazenske sankcije so znana zelo različna, tudi diametralno nasprotujoča si stališča; v medsebojnih razpravljanih zastopnikov različnih stališč najdemo tudi slab posluš za stališča »nasprotnikov« teze, ki jo kdo brani; to omahuje od površnega razumevanja ali nerazumevanja do podtikanj, ki so lahko navadna v politikantskem žargonu, niso pa na ravni znanstvene debate. Najdemo pa seveda tudi prizadevne poskuse objektivnega tehtanja utemeljitev in dosti vsestranske osvetlitve vprašanja.⁵⁰

V okviru tega poročila ni mogoče globlje in celoviteje obravnavati tega vprašanja, pa se omejujemo na to, da na kratko določimo dejanskost omenjenih treh vlog s stališča naše teme. Ob prvi vlogi se seveda postavlja vprašanje, ali je mogoče abstraktno izmeriti varovano vrednoto in družbeno nevarnost dejanja z enim samim merilom, kaznijo (pa čeprav dopolnjeno z obveznimi stvarnimi varnostnimi ukrepi po kon-

⁵⁰ Carić, str. 140—142.

cepciji našega kazenskega prava). Ta še vedno daleč prevladujoča metoda je seveda kompromis, ki je posledica dejstva, da je ocenjevalni instrument vse prej kot ustrezen. Največ, kar se lahko doseže pri tem, da normodajalec takšen, kakršen resnično je, kot smo ugotovili, poskusi doseči neko notranje sorazmerje predpisanih kazni. To pa razmeroma ustrezno lahko stori samo ob kompleksni kodifikaciji; vsakršno delno poznejše spreminjanje seveda takšno sorazmerno skladnost podre, kar nam več kot prepričljivo dokazujejo novele našega kazenskega zakonika.

Druga omenjena vloga je gotovo najbolj kontroverzna že v teoriji; še posebno pa je očitna neenotnost med strokovnimi ocenami in ocenami ožje ali širše javnosti, čeprav se slednje bolj povezujejo s tretjo vlogo (glej zgoraj). Ker nam je bližja koncepcija, ki vidi v kazenskem pravu v celoti družbeno etično vlogo — kaže se v poudarjanju že uveljavljenih pa tudi novih moralnih norm in tako lahko vpliva na družbeno zavest — lahko samo ponovimo misel (iz blejskega referata), da generalno preventivno učinkovanje kazenskega zakona razumemo prav v smislu zadnjega odstavka čl. 3 KZ.⁵¹

V zvezi s tretjo vlogo kazni se vsaj od Montesquieuja dalje vzdržuje misel, da je pomembnejše odkrivati storilce kaznivih dejanj in tako uveljavljati njihovo kazensko odgovornost kot pa izrekatí ostre kazni.⁵² Ta racionalna misel ima ob vsej svoji tehtnosti svoje objektivne meje uresničitve; zdi se nereально, če ne naivno pričakovati, da bo vsak storilec kaznivega dejanja odkrit in poklican na odgovornost. Temno polje je in ostane stalen spremljevalec hudodelništva in ga je tudi samo približno mogoče ugotoviti; tega se je treba zavedati in si prizadevati, da se drži v znosnih mejah, kar pa gotovo ni odvisno od organov kazenskega pregona.

Ker je tretja vloga kazni kot konkretna politika kaznovanja in uporabe varnostnih ukrepov predmet posebnega referata, omenjam za konec samo še eno načelno vprašanje. Gre za vprašanje normativnega razpona kazni, pri katerem bi bilo treba vztrajati kljub dosti tehtnim stališčem za vpeljavo tudi nedeterminirane kazni. Tudi tu nam je bližja koncepcija, ki je deloma upoštevana v pozitivnem pravu, naj bo razpon vendar tolikšen, da je mogoče vsaj po tej poti

⁵¹ Kobe I, str. 21.

⁵² Zlatarić II, Gradivo 1 c, str. 248—250, Carić, nav. delo, Kobe V, str. 239.

uveljaviti zahtevo po individualizaciji kazni.⁵³ Sodniški kolegij ali sodnik mora vendar obravnavati konkretno dejanje in konkretnega storilca, zoževanje njegovega »manevrskega prostora« bi nujno peljalo v šablono, ta pa je lahko primerno sredstvo za reči, ne pa za človeka.

UPORABLJENA KNJIŽEVNOST

Gradivo I, Gradivo s posvetovanj in simpozijev:

1. Opatija 1968: Odgovornost u radnim (posebno privrednim) organizacijama u sistemu društvene svojine i samoupravljanja, Publikacija v izdaji Instituta za uporedno pravo Beograd i Finansijskog studija sa »Privrednim pravnim priručnikom«; glej posebej referate J. Djordjevića, F. Bačića in M. Sindjića.
2. Bled 1969: VIII. savetovanje Jug. udruženja za krivično pravo i kriminologiju, Glej **JRKK** 1969/4.
3. Beograd 1970: Samoupravno regulisanje odgovornosti i suzbijanje nezakonnosti i kriminaliteta u privredi, Glej **JRKK** 1970/2, posebej referat J. Stankovića in sklepi.
4. Subotica 1970: IX. savetovanje Jug. udruženja za krivično pravo i kriminologiju. Publikacija v izdaji društva, tema: Krivičnopravna zaštita samoupravnih prava i odgovornost nosilaca samoupravnih funkcija, Beograd 1971, posebej referati R. Lukića, I. Beleta in Lj. Jovanovića in razprava o referatih.
5. Beograd 1971: Savetovanje o društvenoj samozastiti u samoupravnom političkom sistemu, Publikacija Instituta za političke studije fakulteta političkih nauka in Instituta za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1971, zv. I. in II.

Gradivo II:

1. Strasbourg: IXeme Conférence de directeurs d'instituts de recherches criminologiques, Publikacija Evropskega sveta DPC (CDIR 72), 3, (razmn. v francoščini) in publikacija Perception of deviance and criminality v zbirki, Collected studies in criminological research, volume IX, Council of Europe — Strasbourg 1972 (referat Versela).
2. Bruxelles 1972: Les frontières de la repression, Congrès international de criminologie, **Revue de droit pénal et de criminologie**, let. 53 (1972—1973) št. 2—3, str. 107—291.

⁵³ Bačić II, str. 46, 47. Avtor poudarja, da »ni v skladu z zakonitostjo in pravno varnostjo, če zakon predpisuje preširoke okvire kazni, kar se najde tudi v našem kazenskem zakoniku«. Problem pa je najbrž drugje, kar pa velja precej na splošno tudi za kazenske zakonodaje zlasti za tiste (še v večji meri), ki predvidevajo t. i. dosmrtno prostostne kazni. Tu se prezre, da ima kazni tudi glede trajanja objektivne meje določene po tem, kar imenujemo namen kazni oziroma njene funkcije.

3. OUN i problemi kriminaliteta: Sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta, poročilo generalnega sekretarja OZN za XXVII. zasedanje Generalne skupščine OZN, oktobra 1972, **JRKK** 1973, str. 5—31 (prevod iz angleščine, prev. dr. Davidović).

Revije III:

1. Atanacković Dr.: Odnos društvene opasnosti i protipravnosti kao elementa opšteg pojma krivičnog dela, **Anali PF Beograd** 1969/2, poseben odtis (darilo avtorja), str. 193—214.
  2. Bačić F. Krivična odgovornost u vezi poslovanja privrednih organizacija, **Gradivo I** 1), str. 277—284 (Bačić I).
  3. isti avtor: Državno pravni postupak suvremene države i njihovo mesto u krivičnom pravu, **JRKK** 1973, str. 33—53 (Bačić II).
  4. isti avtor: O društvenoj samozaštiti u našoj kriminalnoj politici i krivičnom pravu, **Gradivo I** 5), zv. I, 32 str. (tipkopis) in **JRKK** 1972, str. 22—37 (Bačić III).
  5. Bavcon Lj.: Neki teoretski problemi krivične odgovornosti, **JRKK** 1965, str. 305—330 (Bavcon II).
  6. isti avtor: Kriminalna politika in kazensko pravo na razpotju **RKK** 1972/1 str. 2—6 (Bavcon I).
  7. Birin T.: Kriminalno prouzrokovanje prisilne likvidacije, **JRKK** 1971, str. 426—446.
  8. Ball H. & Friedmann L.: The Use of Criminal Sanctions in the Enforcement of Economic Legislation A. Sociological View. Ponatis iz *Stanford Law review* 1965 v publ. *Crime and Justice*, vol. I, *The Criminal in Society*, red. L. Radzi-nowicz & M. Wolfgang, New York/London, 1971, str. 93—117.
  9. Buchholz E.: Teoretski problemi noveliranja krivično pravnih normi za zaštitu narodne privrede u Nemačkoj DR, **JRKK** 1967, str. 437—451.
  10. Carić A.: O generalno preventivnom djelovanju krivičnog zakona i njegove primene, **Zbornik radova PF Split** 1973/X, poseben odtis (darilo avtorja) str. 129—143.
  11. Djordjević J.: Odgovornost i samoupravljanje, **Sociologija** 1969/4, 633—673.
  12. Indić T.: Sociologija prava Emila Durkheima, **Gradivo I** 1), str. 9—20.
  13. Ivošević D.: Pojam privrednog kriminaliteta, **JRKK** 1965, str. 155—174.
  14. Kardelj E.: Protislovja družbene lastnine v sodobni socialistični praksi, Ljubljana 1972, **Can-karjeva založba**, 114 strani.
  15. Kobe P.: Gospodarska kazniva dejanja v kazenskem zakoniku in stranskih kazenskih zakonih ter nove oblike teh dejanj, **Pravnik** 1970, str. 16—22 in **JRKK** 1969, str. 541—552 (Kobe I).
  16. isti avtor: Nekatera splošna in posebna vprašanja v zvezi z objektom kazenskopravnega varstva, **Pravnik** 1966, str. 323—336 (Kobe II).
  17. isti avtor: Nekaj problemov ob reviziji zakona o prekrških, **Pravnik** 1970, str. 291—302 (Kobe III).
  18. isti avtor: Kazenska odgovornost, krivda in neprištevnost v kazenskem pravu Nemške demokratske republike, **RKK** 1969, str. 138—148 (Kobe IV).
  19. isti avtor: Ukrepi za pospešitev in večjo učinkovitost kazenskega postopka **Pravnik** 1972, str. 239—251 (Kobe V) v srbohrv. prevodu Arhiv za pravne i društvene nauke 1972, str. 405—417.
  20. Ličinoski B.: Izmene i dopune krivičnog zakonika **JRKK** 1973, str. 123—138.
  21. Mihajlovski: O principu društvene opasnosti u našem krivičnem pravu, **JRKK** 1966, str. 504—522 (Mihajlovski I).
  22. isti avtor: O protipravnosti krivičnog dela, **JRKK**, 1973, str. 235—250 (Mihajlovski II).
  23. Milutinović M.: Osnovni elementi sociologije krivičnog prava **JRKK** 1970, str. 3—16 (Milutinović I).
  24. isti avtor: Osnovne tendencije u savremenoj kriminologiji, glavni referat za VII. kriminološki kongres, Beograd 1973, 59 str. cikl. (Milutinović II).
  25. Najman V.: Dokazivanje kod opštih krivičnih dela protiv narodne privrede, **JRKK** 1966, str. 101—114.
  26. Papadzoglu D.: O sistemu opšteg dela našeg krivičnog prava, **Godišnik na pravno-ekonomskiot fakultet vo Skopje I** 1954, posebni otisak 1955, 34 strani.
  27. Pečar J.: »Kriminaliteta belega ovratnika« in družbeno nadzorstvo, **RKIK** 1973, str. 25—38.
  28. Perenič A.: »Narava stvari« v sodobni filozofiji prava, **Pravnik** 1972, str. 375—387.
  29. Pešić V.: Moral i prestupništvo, **JRKK** 1973, str. 217—234.
  30. Pihler St.: Analogija u krivičnom pravu, **Anali PF Beograd** 1971 št. 1—2, str. 147—157 in *Proces primene analogije u krivičnom pravu. Naša zakonitost* 1970, str. 671—678.
  31. Skobir A.: Kazensko pravna odgovornost podjetij in njihovih vodilnih delavcev, **RKIK** 1971, str. 158—171 (Skobir I).
  32. isti avtor: Struktura in število obtoženih subjektov za težja gospodarska kazniva dejanja iz XIX., XX. in XXIV. poglavja kazenskega zakonika, **Pravnik** 1970, str. 23—31 (Skobir II).
  33. Stanković J.: Moral kao normativni izraz samoupravnog regulisanja odgovornosti **JRKK** 1970, str. 253—262. (Gradivo I. 3.).
  34. Strycharz St.: Nekaj vprašanj penalizacije kaznivih dejanj v poljskem kazenskem pravu, **RKIK** 1973, str. 48—52.
  35. Zlatarić B., Damaška M.: Riječnik krivičnog prava i postupka, Zagreb 1966 (Zlatarić I).
  36. Zlatarić B.: Razprava na posvetovanju v Subotici 1970 (glej publikacijo zgoraj I 4).
  37. Zupančič B.: Novi pogledi na kriminologijo, njeno vlogo in njena izhodišča, **RKIK** 1972, str. 236—245.
  38. Živković Lj.: Društvena nadgradnja, Zagreb 1960.
  39. Gross W.: White Collar Crime stört die Marktwirtschaft, **Kriminalistik** 1973/8, str. 355, 356.
  40. Wundolph A.: Die Wirtschaftskriminalität, **Kriminalistik** 1973, str. 352—355.
- Sklepi o ukrepah za doslednejše uresničevanje zakonitosti, Ur. l. SFRJ 1973/37-460.
Osnutek Ustave SFRJ s spremnimi obrazložitvami, Dopisna delavska univerza Ljubljana 1973.

UDC 343.53(437.1)

Limits of Repression within the Field of Economic Offences

Kobe, dr. Peter, Professor, Faculty of Law, Ljubljana

The article is the author's report on the 12th Meeting of the Yugoslav Association for Penal Law and Criminology (Pula, October 4—6, 1973). The author proceeds from the tripartite conception of offences. Within this frame, he discusses the basic problems about what kinds of behaviour should be penalized as economic offences, about the perpetrator and about the problem of sanctions. The notion of the economic offence is defined taking into consideration socio-economic relations as a specific object of criminal law protection and as an object of the attack. Within the category of the deed itself and its consequence, the notion of social danger is discussed as well as the problem of unlawfulness and of the offence being defined by law.

The author stresses that, within this field especially, criminal repression is to be considered as

the last means. Therefore, when certain behaviour is deemed criminal the element of amorality is to be taken into consideration and the characteristics of moral norms and their relation towards the legal ones is to be taken into account. As to the person of the perpetrator of these offences, the analogy with white collar crime is emphasized. The problem of legal entities as perpetrators of the offence is discussed from the same stand-points and the proposition is put forward that criminal liability of legal entities is to be limited to more serious kinds of these offences. The sanctions for these offences are dealt with from the view-point of the well known controversy of the general preventive effect of penalties prescribed and their application.